

Návraty k výkladu pojmu „národ“. Odpovědi na umlčování občanského jazyka a jazyka „vlasti“ jako společného domova

Revisiting the interpretation of the term "nation". Responses to the silencing of civil language and the language of "homeland" as a common home

Abstract

The article focuses on the connection between language use and the loss of voice in contexts of social exclusion and/or poverty. The discursive event at the centre of this text is an audio recording of a meeting held between long-term residents of the neighbourhood Bedřiška and their municipal district mayor Liana Janáčková. In July 2007, it became a topic of public discussion as the recording revealed the stance of the then senator and her explicitly racist utterances. I understand this past event as embedded in a dialogic-affective time-space and examine it from a critical sociolinguistic and interdisciplinary perspective to shed light on its meaning today. My analysis is based on an interview published in the news magazine Týden on 6 August 2007 and an editorial written by the Romani journalist Jarmila Balážová in the news magazine Romano vodi on 21 August 2007. My analysis shows that the release of the recording not only forced the senator to account for her words, but more importantly enabled her to imagine the Czech public as non-Romani. I also argue that Balážová's experience of this discursive conflict can be read as an expression of the loss of her civic language and home, her reaction interweaving a language of insecurity and distrust with critical response.

Key words

Roma, critical discourse analysis, dialogue, affect, social exclusion, anti-Romani racism

Jak citovat

Ulrich, J. 2024. Návraty k výkladu pojmu „národ“. Odpovědi na umlčování občanského jazyka a jazyka „vlasti“ jako společného domova. *Romano džaniben* 31 (2): 71–97.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15387372>

¹ Jenny Ulrich je nezávislou badatelkou. V říjnu 2024 obhájila svou disertační práci na Vídeňské Univerzitě.
E-mail: jenny.jitka.ulrich@gmail.com

Když Walter Benjamin (1991: 697–698) hloubal nad během dějin, inspirovala jej kresba *Angelus Novus*, jejímž autorem je Paul Klee. Ve svém textu Benjamin popisuje pojetí dějin, jež přinejmenším částečně popírá lineární běh času směrem k pokroku, jak si jej představoval ještě Karl Marx (viz Chakrabarty 2002). V Kleeově obraze Benjamin (1991) spatřuje anděla, jenž s roztaženými křídly, s ústy dokořán a s široce otevřenýma očima jako by na něco zíral. Tento anděl dějin – jak si jej Benjamin představuje – se ocitl v katastrofální bouři pokroku a musí se za letu pozpátku dívat na to, jak se před jeho očima hromadí trosky. Zmaten spletitou situací, nedokáže se zastavit, aby probudil mrtvé a obnovil to, co je v troskách (tamtéž 697–698). Trosky světa se nerozplynou jednoduše ve vzduchu, nýbrž zanechávají své stopy v přítomnosti. Tuto přítomnost můžeme považovat za ono *místo*, jež Lacan (1997 [1955–1956]: 322) nazývá *velkým Druhým*, to jest za symbolický (ne)řád, v němž subjekt nahlíží sám sebe, když je zrozen.

V tomto smyslu se následující text zabývá otázkou, nakolik mohou stopy minulosti znovu ožít v jakémsi *současném dialogicko-afektivním časoprostoru*: Jak ve specifických situacích ožívá problematické (diskurzivní) dědictví? Jak takovou událost prožívají veřejní aktéři a jak se rozhodují s ní zacházet? Tyto otázky text zkoumá na základě analýzy jedné (diskurzivní) události, jež nastala ve většinově českojazyčném veřejném prostoru. Konkrétně se jedná o zveřejnění nahrávky z poloveřejného setkání obyvatel ostravského městského obvodu Mariánské Hory a Hulváky se starostkou Lianou Janáčkovou v srpnu 2007. Občané si stěžovali na její segregační bytovou politiku. Protože nahrávka obsahovala otevřeně rasistické výroky političky a protože Janáčková byla v době zveřejnění nejen starostkou, ale také senátorkou, není nijak překvapivé, že její slova byla medializována na celo-,národní či celostátní úrovni: Senátorka byla vyzvána, aby své jednání veřejně vysvětlila. Později bych ráda poukázala nejen na to, jak se tato politická neobhájila, nýbrž také, jak místo toho využila pozornost veřejnosti k tomu, aby „národ“ vymezila jako neromský, čímž vyvolala starou známou dialogicko-afektivní dynamiku. V této souvislosti mě zajímá, jak takovéto veřejné diskurzivní konflikty mohou prožívat lidé, kteří se identifikují či jsou identifikováni jako Romové či Romky (Busch 2016). Přesněji řečeno argumentuji, že reakci a odpověď novinářky a Romky Jarmily Balážové na obsah nahrávky lze vykládat jako výraz ztráty jejího státoobčanského jazyka a jejího domova, kdy Balážová zároveň jazyk nejistoty a nedůvěry protkává kritickým nesouhlasem.

V centru kvalitativní analýzy, která vznikla v rámci širěji pojaté etnografie diskurzu, stojí dva texty: rozhovor s českou neromskou starostkou a senátorkou Lianou Janáčkovou, který vyšel 6. srpna 2007 ve zpravodajském týdeníku *Týden*, a úvodník z pera české novinářky a Romky Jarmily Balážové vydaný 21. srpna 2007 ve dvojazyčném magazínu *Romano vodi*.

Nežli se však pustím do stručného popisu otevřeně rasistických výroků Liany Janáčkové a do analýzy obou výše uvedených textů, ráda bych v prvním kroku

blíže osvětlila sociohistorický a teoreticko-metodický kontext, do nějž jsem svoji analýzu vsadila. Nakonec pak připojím krátké shrnutí, diskusi výsledků a závěrečné úvahy.

1 Dialogicko-afektivní stanoviska v kontextech sociálního vyloučení a chudoby

1.1 Historie vyhlazení, vyloučení a umlčení

„Směřujeme ke ghettu?“, ptal se ve svém textu nazvaném *Face à l'exclusion* (Tvář v tvář vyloučení) francouzský sociolog Alain Touraine na začátku devadesátých let (Touraine 1991). Svou otázku doprovodil postřehem, že názvosloví, jímž v Evropě hovoříme o vyloučení a chudobě, se posunulo směrem k perspektivě a sociálnímu stavu, jež považuje za typické spíše pro USA a Anglii. Jako by již nešlo o to, kdo se v sociální hierarchii nachází „nahore“ a kdo „dole“ a jak tyto poměry spravedlivěji uspořádat, nýbrž spíše o to, zda člověk vzhledem k „centru“ stojí „uvnitř“, nebo „vně“, a o otázku, zda člověk je či není vnímán jako „integrovatelný“. V této souvislosti pak i v Evropě nabývá na významu jak téma (ne)jistoty, tak i hrozba „ghetta“ či údajných neintegrovatelných skupin lidí (viz též Koller, Davidson 2008).

Tourainova (1991) raná pozorování jsou v souladu s tím, co vědci a vědkyně v mnoha zemích popisují jako důsledek reforem v sociální politice a s nimi související moralizace a etnizace v dané oblasti (viz např. Gunders 2012). Např. Levitas (2005) argumentuje ze sociologické perspektivy tak, že sociálněpolitický program sociální inkluze, který zavedla New Labour Party v devadesátých letech, s sebou přinesl rozsáhlý diskurzivní posun, kdy dosavadní obecně platný předpoklad, že bohatství se má přerozdělovat, byl nahrazen představou nutnosti začlenit se na trh práce. Integrate je od té doby chápána převážně jako změna představ o morálce, tedy jistý druh ukáznění nejnižších vrstev společnosti (viz též Marston 2008). Rovněž Fairclough (1999) říká, že sociální vyloučení je konstruováno jako situace, v níž se lidé nacházejí, a nikoli jako sociální proces, v němž určití aktéři či určité struktury vylučují jiné.

S Lisabonskými smlouvami a s procesem rozšíření EU se politika a pojem „sociální inkluze“ staly relevantními i ve střední a východní Evropě. Obavy ze zhoršující se socioekonomické situace Romů a Romek, jakož i strach z nárůstu migrace směřující z východu na západ vedly k silnějšímu volání po cílených intervencích za účelem inkluze romských komunit (Kostka 2019: 1). V České republice i v jiných státech se tato myšlenka stala součástí národní strategie a nabývala tím stále většího významu. Trlifajová a Pospíšil (2023: 21) v této souvislosti konstatují, že první Národní akční plán sociálního začleňování sice přiznával určitý vliv strukturálních příčin, ovšem významný podíl odpovědnosti za sociální vyloučení Romů či Romek přisuzoval jim samým.

Trlifajová a Pospíšil dále argumentují, že politika sociálního začleňování na lokální úrovni splývala s takzvanou politikou nulové tolerance (Trlifajová, Pospíšil 2023). Pojem „nulové tolerance“, který původně odkazuje na takzvaný newyorský model spočívající v řadě policejních opatření a technik, které v první polovině devadesátých let údajně přinesly pokles kriminality, se později globálně rozšířil (viz např. Wacquant 2009). Dle Dixona (1999) zaprvé pojem odkazuje na módní slogan, jímž političtí aktéři vyjadřovali svůj souhlas s tvrdými opatřeními v trestní justici a populisticky se hlásili k politice zvané Právo a pořádek (*Law and Order*), viz. např. Tony Blair a jeho slogan „tvrdě proti zločinu; tvrdě proti příčinám zločinu“ odkazující na politický styl Toryů (Squires 2017). Zadruhé, pojem znamená strategii, která klade na policii nereálný nárok, aby bez výjimky a s minimem prostoru pro individuální přístup prosazovala trestní právo. Zatřetí, sugeruje představu, že „nulová kriminalita“ je objektivně dosažitelný cíl. Tato myšlenka bývá doprovázena různými policejními strategiemi, kdy se policie ve své práci zaměřuje na nepokoje a pouliční kriminalitu, a to za účelem zlepšení „kvality života“ v určitých lokalitách. Předpokládá se, že tímto způsobem lze zredukovat závažnější trestnou činnost. Policie proaktivně a hojně provádí zásahy, které jsou zaměřeny proti určitým osobám a místům považovaným za rizikové (Dixon 1999: 2–3). Všem těmto významům je společný požadavek nekompromisního prosazování určitého pojetí pořádku.

Konečně Růžička (2006) popisuje sociální vyloučení jako specifickou formu manifestace meziskupinových vztahů, jež představuje neoddělitelný aspekt sociálního života v „moderních“² městech. Socioprostorové vyloučení chápe v tomto smyslu jako proces, při němž je určitá skupina lidí pojímána jako jiné etnikum. Dle Růžičky (2006) se tento proces v ČR běžně odehrává na komunální úrovni a často pod záminkou poskytování údajného sociálního bydlení: Lidé identifikovaní jako zdánlivě odlišní jsou přesídlováni do míst, která jsou podle lokálních představ jaksi jiná (Růžička 2006: 117). Tato socioprostorová exkluze pak slouží sociální kontrole a zachování většinového symbolického a kulturního pořádku.

Případ čtvrti Bedřiška v ostravském městském obvodu Mariánské Hory a Hulváky, který je relevantní pro následující analýzu, do tohoto abstrahovaného schématu dobře zapadá. Vedení městského obvodu Mariánské Hory a Hulváky (jednoho z 23 městských obvodů v Ostravě) v roce 1998 iniciovalo novou bytovou politiku, kterou tehdejší starostka Liana Janáčková označila jako „plán“, který by se mohl jmenovat „kulový blesk“.³ Charakterizovala jej jako záměr „stěhování“ určité části obyvatelstva v průběhu čtyř až osmi let. Tato bytová

2 Jak píše Latour (2006) [1991]: „Nikdy jsme nebyli moderní“.

3 *Ostravský den* 18. 12. 1998, Hudeček, J., Bytové problémy hodlá úřad obvodu řešit i stěhováním, str. 3.

politika obsahovala mimo jiné privatizaci obecních bytů a přestěhování zejména romského obyvatelstva z centra města do jiných míst, jako jsou čtvrti Červený Kříž, Vítkovice, Přívoz a také někdejší hornická osada Bedřiška. Politika cílila v první řadě na lidi ohrožené chudobou, či spíše na ty, které Cortina Orts označuje řeckým slovem *aporoi*; „člověk, který se nemůže bránit a zdánlivě nemá co dát“ (2022: xi). Touto politikou však byli zasaženi i lépe situovaní romští nájemníci, což nutně vedlo ke zhoršení jejich sociálního statusu.

Jak poukazují v jiném textu (viz Ulrich 2024: 81–104), zastupitelé a zastupitelky městského obvodu Mariánské Hory a Hulváky rasistickým způsobem legitimizovali segregaci čtvrti Bedřiška, přičemž etnizovali následky chudoby; za cílovou skupinu své politiky označili jako občany „neslušné“ a „nepřízpůsobivé“. Zatímco první z těchto označení se na základě své sémantické blízkosti k výrazu „necivilizovaný“ včlenilo eufemistickým způsobem do anticikanistické diskurzivní historie, antroponymum charakterizovalo cílovou skupinu lidí na jedné straně jako odmítající se přizpůsobit určitému pořádku a na druhé straně jako nepřizpůsobitelné, např. pomocí inkluzivních sociálněpolitických opatření. Zastupitelé a zastupitelky městského obvodu autoritářsko-paternalistickým jazykem hovořili o přestěhování „romské komunity“ či „našich romských spoluobčanů“ do Bedřišky jako o dobrém řešení nebo o sociálním projektu a pokoušeli se je získat na svou stranu jako komplice jejich vlastní faktické segregace.

Implementace bytové politiky Liany Janákové v Bedřišce velmi rychle vedla ke vzniku konfliktů mezi starousedlíky a novými nájemníky a nájemnicemi (Ulrich 2024: 77–102). Starousedlíky zachvátila *aporophobia* tj. „odmítnutí, averze, strach a [...] opovržení chudými, odmítnutí lidí, kteří berou, ale nemohou dávat, nebo se alespoň zdá, že nemohou dávat“ (Cortina Orts 2022; viz též Martínez Navarro 2002; Hellgren, Gabrielli 2021). Opakovaně si starostce stěžovali. A tak se stalo, že se v červenci 2007 dostala na veřejnost nahrávka z jejího setkání s místním obyvatelstvem. Při konkrétních mezilidských setkáních a při situované lidské interakci s jinými texty a se sebou samým její *blas* nato vstupoval do *dialogu* (viz též dále).

1.2 Celonárodní či celostátní časoprostor

Diskurz nastává během setkávání v *časoprostorech*, tj. v prostorech, jež jsou nevyhnutelně formovány časem (Bakhtin 1981: 84); minulé i budoucí je svými stopami vepsáno v přítomném. Bakhtin toto vysvětluje na příkladu silnice, kterou asociuje s ideou setkávání, kdy obojí společně pak vyvolává specifický časoprostor:

„Cesta je výsadním místem náhodných setkání. Na cestě [hlavní cestě] se v jediném časovém a prostorovém průsečíku protínají prostorové a časové cesty nejrozličnějších lidí – představitelů všech společenských vrstev, postavení, vyznání, národností, věků. Tady se mohou potkat ti, které normálně dělí

společenská hierarchie a prostorová distance, tady mohou vyvstat jakékoli kontrasty, mohou se zřížít a protnout rozličné osudy. Na cestě se svébytným způsobem propojují prostorové a časové posloupnosti lidských osudů a životů, komplikují se a konkretizují *společenskými distancemi*, které jsou překonávány. Chronotop cesty je místem různých odloučení i místem, kde události nacházejí své rozuzlení. Čas jako by splýval s prostorem a plynul v něm (razi si v něm cestu); zde má kořeny bohaté metaforické rozšíření obrazu cesty jako proudu [...].“ (Bakhtin 1981 [1975]: 243, zvýraznění původní)⁴

V setkávacím prostoru cesty se tudíž v průběhu času potkávají lidé s nejrozdílnějšími životními trajektoriemi, kteří se identifikují či jsou identifikováni s různými sociálními kategoriemi, a nevyhnutelně vstupují v dialog. Toto místo je zároveň materií, jež je utvářena časem a existujícími představami a příběhy (Markus, Cameron 2002; Agha 2007; Blommaert 2015). A jak ukazuje Benjaminova představa dějin (1991: 697–698), nevyřešené utrpení nelze jen tak odklidit z cesty, neboť po sobě zanechá trosky a stopy, které nevyhnutelně spoluutvářejí budoucnost (viz např. Busch 2020).

Národní stát si můžeme rovněž představit jako takový časoprostor, neboť, jak píše Anderson (1999 [1983]), *národ* je představou o společenství.⁵ Přesněji řečeno je to „politické společenství vytvořené v představách – jako společenství ze své podstaty omezené a zároveň suverénní“ (Anderson 2006 [1983]: 6, Anderson 2008: 21): národ je *imaginární*, jelikož žije v představách lidí, kteří se nikdy nebudou skutečně znát; je *obraněný*, jelikož některé lidi zahrnuje, zatímco jiné vylučuje; a je *suverénní*, jelikož usiloval o osvobození od Bohem legitimizovaného panovníka (Anderson 2006 [1983]: 37–65). Šíření a recepce tištěných médií v jednotlivých národních jazycích měly zásadní význam pro genezi národů (viz např. Millar 2005); mediální diskurz přináší lidem určitou interpretaci reality, z níž se postupně stává *národní vědomí*, když „vytváří u společenství tuto pozoruhodnou důvěru v anonymitu, která je charakteristickým znakem moderních národů“ (Anderson 2006 [1983]: 36; 2008: 51, 53). V této souvislosti se nabízí otázka, nakolik toto národní společenství zahrnuje (jazykové) menšiny, které žijí na území národního státu, ale historicky nebyly považovány za součást idejí národa.

V této souvislosti byly vytvořeny různé typologie (viz např. Jansen, Borggräfe 2007). Jedné z nich bych se chtěla věnovat blíže, neboť je pro následující analýzu mimořádně relevantní. Rabinowitz (2022) spojuje z politologické perspektivy dva zdánlivě rozdílné fenomény – populismus a nacionalismus – a vytváří tak nové kategorie: Rozlišuje mezi státotvorným (*state-creating*), státokonsolidačním

4 Pro převedení citace z Bachtina (1975) byl významnou měrou použit český překlad Bachtinovy knihy *Román jako dialog* od Daniely Hodrové z roku 1980 (Bakhtin 1980: 364–365) – pozn. red.

5 Pro překlady citací z Andersona (1983) používáme český překlad této knihy od Petra Fantyše z roku 2008 (Anderson 2008) – pozn. red.

(*state-consolidating*) a státodefenzivním (*state-defensive*) nacionalismem. Zatímco kategorie *státotvorného nacionalismu* zahrnuje politická hnutí, která usilují o vytvoření státu pro národně identifikované společenství (viz např. Wodak a kol. 1998), *státokonsolidační nacionalismus* odkazuje na praktiky, které mají upevnit pocit sounáležitosti s existujícím národním státem (viz např. Milani, Levon 2016). *Defenzivní nacionalismus* se zaměřuje na to, aby stávající národ ubránil v reakci na vnímané ohrožení jeho suverenity. Defenzivní nacionalismus bývá doprovázen populismem, protože vytváří protiklad mezi entitou, kterou nazývá národem a globalizujícím se nepřítelem. Navíc je složen z etnocentrismu a rasismu. Jak ukáží později, Janáčková použila tuto formu nacionalismu nejen k tomu, aby legitimizovala své anticikanistické⁶ výroky (a činy), ale také k tomu, aby státoobčanské uspořádání opětovně představila jako etnicko-nacionální.

1.3 Dialogicko-afektivní stanoviska

Jak ale pro tento účel, tedy pro kvalitativní analýzu textů, analyticky pojmut vztah mezi národní většinou a menšinou? Jak konstatuje Gleason (1991), pojem menšina je abstraktní, vágní a otevřený, protože je často předmětem kontroverzních diskusí. Na významu nabývá ve vztahu k většině, která je na základě svého statusu schopna nad ní vykonávat moc.

Dle Gleasona (1991) byl pojem menšiny poprvé použit v kontextu středoevropských a východoevropských hnutí usilujících o nezávislost na imperiální moci. Odtud jej převzal akademický diskurz v USA a rekontextualizoval jej do amerického prostředí s jeho vlastními menšinami: Sociolog Donald Young (1932) pojem formoval v tom smyslu, že situace různých menšin vypadají podobně, a odvrátil pozornost od údajného boje mezi „rasami“ směrem k pozorování jejich postavení v rámci společenských struktur (Gleason 1991: 393–403). Louis Wirth (1945) pak pojmu menšina dodal dnešní význam, když jej formuloval jako „skupinu lidí, kteří jsou kvůli svým fyzickým nebo kulturním charakteristikám ve společnosti, v níž žijí, odlišováni od ostatních a je s nimi zacházeno rozdílně a nerovně, a kteří se proto považují za objekt kolektivní diskriminace“ (Wirth 1945, cit. dle Gleason 1991: 398). Toto pojetí postavení menšin charakterizovaného

6 Aliance proti anticikanismu definuje anticikanismus takto: „Anticikanismus je historicky vytvořený stabilní komplex společensky etablovaného rasismu vůči sociálním skupinám, které jsou identifikovány stigmatem, cikání nebo jinými podobnými označeními. Zahrnuje (1) homogenizující a esencionalizující vnímání a prezentování těchto skupin; (2) přisuzování specifických vlastností těmto skupinám; (3) na tomto základě vznikající diskriminující sociální struktury a agresivní praktiky, které vedou k ponižování a vyloučení a reprodukovat strukturální nerovnost“ (Aliance proti anticikanismu 2017: 5). End, Herold a Robel (2009: 19) říkají, že rasismus namířený proti Romům a Romkám nemůže být pochopen bez představy „cikána, cikánů“; tento mentální obraz lze teoreticky projektovat na kteroukoli osobu, jež vykazuje příslušné znaky, např. chudobu či absenci stálého bydliště. Anticikanismus pak zapojuje i projekci kognitivních schémat, přičemž slovo *kognitivní* chápou v jeho širším smyslu, tj. jako proces informování (von Scheve 2009: 18, 33); kognice jsou vždy protkány primárními afekty.

deficitem sociální spravedlnosti napomohlo zejména v USA k rozmachu hnutí za občanská práva (Gleason 1991: 403).

Později tento koncept opětovně nabyl na relevanci v západoevropských akademických debatách (Gleason 1991: 393). Pro diskurzivní analýzu jazyků v Evropě byla mimořádně přínosná komparativní studie Philomeny Essed (1991) na téma rasismu všedního dne, který zažívají afroamerické ženy v Kalifornii a surinamské ženy v Nizozemsku. Pro uchopení rasismu všedního dne kombinuje autorka psychologické a sociologické, kognitivní a interakční přístupy se strukturálními prvky, aby došla k argumentu, že rasismus všedního dne je utvářen a posilován každodenní praxí (Essed 1991: 2); odlišnosti jsou „bílými“, zejména „bílou elitou“, prisuzovány „černým“. Van Dijk (1984) hovoří z pohledu kritické diskurzivní analýzy o etnických předsudcích, jež příslušníci většiny formou stereotypů a jiných kognitivních vzorců projektují do takzvaných cizinců (van Dijk 1984: 1). Reisigl a Wodak (2001) se o rasismus zajímají jako o diskurs, který je účastníky a účastnicemi diskurzu používán v určitých kontextech. Jejich přístup se tak vyhýbá riziku esencializace sociokulturních skupin (viz též Said 1979: zejména xxxiii).

Zatímco koncept menšin se obecně uplatňuje na etnické skupiny, Bourdieu (1994) navrhuje diferencovanější pojetí mocenských poměrů mezi sociálními skupinami, když rozlišuje mezi ekonomickým a kulturním kapitálem: Lidé, kteří v sociálním prostoru zaujímají stejnou pozici, vnímají své materiální a sociální prostředí podobně a podle toho jej hodnotí; s lidmi, s nimiž se interagují, sdílejí způsob řeči i jednání, vkus i postoje, přičemž si osvojují určitý *habitus*. Bourdieu (1994: 23–24) v této souvislosti hovoří také o symbolických jazycích, které určují společenskou praxi identifikace a diferenciaci. Tyto jazyky jsou součástí společenského (ne)uspořádání, které sociálně magickým způsobem rituálně (re)institucionalizují (Bourdieu 1982).

Práce a koncepty z Bachtinova okruhu zacházejí ještě dále a umožňují pojímat jazyky nejen jako projev rozdílných sociokulturních pozic, nýbrž také jako výraz individuální jedinečnosti. Dle Bachtina (Bakhtin 1981) je každá jazyková situace *heteroglosická*, tj. utvářená celou řadou jazyků či diskurzů, jež všechny reflektují určitou více či méně konsolidovanou sociální pozici. Bachtin mluví o „vnitřní diferenciaci každého národního jazyka na sociální dialekty, skupinové argoty, profesní žargony, jazyky jednotlivých žánrů, generací a věků, jazyky autorit, všelijakých kroužků a efemérních mód, jazyky sociálně-politicky aktualizovaných dnů, a dokonce i hodin (každý den má svoje heslo, má svůj slovník, své aktuální akcenty)“ (Bakhtin 1981 [1975]: 263, Bachtin 1980: 43).

Veškeré tyto variety, registry a (každodenní) diskurzy, které přesahují rámec toho, co je považováno za národní jazyk (Blommaert 2009), reprezentují určité nazírání světa, které je relevantní v určitém čase na určitém místě. Reprezentují tedy specifická sociokulturní stanoviska či pozice, z nichž lidé zažívají a spoluutvářejí

sociální i materiální svět. V *polyfonii* s tímto světem (Bakhtin 1981 [1975], Peirce 1992a [1894], Peirce 1992b [1906-1908], Barrett-Fox 2016) lidé poznávají a (re)produkují význam i svůj vlastní jazyk či hlas, přičemž sahají ke svým získaným repertoárům (Busch 2016) či k vzájemně propojeným historickým diskurzům (Wodak 2009).

Tento velký *dialog* mezi individuálními a interagujícími *hlasy* neobsahuje pouze přímou interakci, ale i zprostředkovanou komunikaci, např. přes „knihu, tedy *slovní vyjádření zprostředkované tiskem*“ (Vološinov 1973: 95, zvýraznění původní). Přímá i nepřímá komunikace pak vytváří tento široce pojatý dialog či spor (viz např. Schiffrin 1984; Hoffmannová, Müllerová 1999: 55; Kreß 2010; viz též Gruber 1996). Součástí tohoto dialogu je však také „vnitřní řeč“, neboť „s pomocí slov myslíme, cítíme a toužíme“ (Vološinov 1976: 21). Vědomí každého člověka je ovlivňováno celou řadou vzájemně dialogizujících a vzájemně si odporujících hlasů či jazyků, které ve vzájemné souhře tvoří zcela zvláštní strukturu. Tyto spleťové struktury odrážejí historii sociobiografických zkušeností jednotlivců pohybujících se v různých *sociálních polích*, jež obsahují různé pozice. Jednotlivci v těchto pozicích nacházejí sami sebe, vědomě tyto pozice zaujímají, případně jsou do nich vsazováni (Hanks 2006: 125; viz též Heller, Pietikäinen, Pujolar 2018; Busch 2016); každý jedinec ztělesňuje celou řadu různých (mocenských) pozic a jazyků, které se v průběhu času mohou dynamicky vyvíjet. Tímto způsobem pro stávající účel chápu *sociokulturní pozice* i ideu *pozice většinové* či *menšinové*.

Jak se ovšem výše diskutované ideje vztahují k afektu a emocím? Jak již bylo zmíněno, diskurzy formují kognici lidí. Diskurz a (sociální) kognice jsou vždy protkány afektivním systémem jakéhosi pozitivně-negativního kontinua, přičemž dialog mezi těmito komponentami ústí ve více či méně strukturovanou emocionální zkušenost, v určitý druh habitu, jenž řídí prožívání i jednání, aniž by je determinoval (von Scheve 2009; viz též Wetherell 2013). Toto platí i tam, kde bychom to nejméně očekávali, tedy i při psaní odborných textů (Jahr 2000). Způsoby citění jsou ukotveny v dějinném a diskurzivním kontextu (Schwarz-Friesel 2013) a texty jsou vytvářeny v emocionálním vztahu ke světu, jež hodnotíme (Slaby, von Scheve 2019; viz též Fiehler 1990). Slova jako nenávisť, strach nebo hnus tak neodkazují na univerzální základní emoce (např. Ekman 1993), nýbrž na kulturní konstrukty, s nimiž své vnímání formulujeme do slov (Wierzbicka 2009; Goodwin, Cekaite, Goodwin 2012). Emoce znamenají, že *dialogicko-afektivní vzory* nás nevyhnutelně formují a vedou k určité vzorcové (evaluativní) praxi; dialog je vždy protkán (sociokulturními) kognicemi a afekty, historií a zkušenostmi.

Jak lze ovšem dialogicko-afektivní prožívání a jednání uchopit analyticky? Adaptace konceptu zaujímání stanovisek (*stancetaking*; viz též Jaworski, Thurlow 2009; Spitzmüller, Flubacher, Bendl 2017), jehož autorem je Du Bois (2007),

umožňuje propojit afektivní, deliberativní a emocionálně-ideologické roviny. Du Bois (2007) říká: „postoj je veřejný akt sociálního aktéra, který se uskutečňuje dialogicky prostřednictvím zjevných komunikačních prostředků, kdy současně hodnotí objekty, situuje subjekty (sebe i ostatní) a sbližuje se s ostatními subjekty s ohledem na jakoukoli významnou dimenzi sociokulturního pole“ (Du Bois 2007: 163). Každé zaujímání postoje tudíž obsahuje *evaluaci* objektu (včetně abstraktních myšlenek), akt *nalezení vlastní i cizí pozice* a akt *přizpůsobení*, resp. odchýlení se od druhých vzhledem k sociodiskurzivně relevantnímu tématu. Účastníci diskurzu tedy vyjadřují své prožívání světa, přičemž k němu zaujímají určitá stanoviska (*stances*). Současně přitom indikují (Garfinkel 1967: 10–11, Gumperz 1999) své internalizované kategorie, jazyky/ diskurzy a evaluativní pozice. Prostřednictvím emocionálních aktů, tedy *dialogicko-afektivního zaujímání stanovisek*, nalézají pozici svou i druhých (Davies, Harré 1990; Bamberg, Georgakopoulou 2008) vzhledem k relevantnímu tématu v rámci sociokulturních i materiálních kontextů, času a prostoru.

Souhrnně tedy *diskurz* definuji takto:

- dialogicko-afektivní sémiotická praxe, při níž účastníci diskurzu, kteří mají osvojen určitý (jazykový, resp. diskurzivní) habitus a osobní jazykový či diskurzivní repertoár, zaujímají dialogicko-afektivní stanoviska, jež se vztahují k prožívanému světu;
- protnaná biografickými a historickými zkušenostmi;
- obsahující různé hlasy, jazyky, evaluativní pozice a ideologie;
- vztahující se k tématu či události;
- ukotvená a vyrůstající ze specifických sociokulturně charakterizovaných polí, materie, času a prostoru.

2 Dialogicko-afektivní souvislosti v časoprostoru „národního“ státu

2.1 Hlas Liany Janáčkové křičí rasistická slova do celé země

Liana Janáčková jakožto starostka ostravského městského obvodu Mariánské Hory a Hulváky iniciovala v roce 1998 novou bytovou politiku, jejíž součástí bylo přestěhovat, respektive segregovat mimo centrum městského obvodu obyvatele a obyvatelky, kteří byli převážně identifikovatelní jako Romové. Některým romským obyvatelům a obvatelkám starostka nabídla letenku do Kanady, pokud by byli ochotni za ni opustit svůj byt (Tóth 2010), jiné přestěhovala do okrajových lokalit, například do bývalé hornické osady Bedřiška. Implementace této bytové politiky vedla velmi rychle ke vzniku konfliktů mezi starousedlíky, starousedlicemi a novými nájemníky a nájemnicemi. Starousedlíci si opakovaně starostce stěžovali. Z jejího poloveřejného setkání s obyvateli a obvatelkami se

v červenci 2007 dostala na veřejnost nahrávka. Na zvukovém záznamu byl slyšet hlas starostky, která vyslovovala otevřeně anticikanistická vyjádření zaměřená na romské obyvatele a obyvatele. Internetový zpravodajský portál *Aktuálně.cz* patřil k prvním médiím, která o tomto případě informovala.⁷ V online článku uveřejnil tento portál 10. července 2007 následující textový přepis výroků Liany Janáčkové:

Příklad č. 1: *Aktuálně.cz*, 10. července 2007

- 01 O cigány se bohužel starat musím. Kdyby to tehdy s těmi letenkami vyšlo, oni by se
- 02 oni by se domnožili zase. Takže jste diskriminovaní, všichni jsme diskriminovaní, já s vámi
- 03 naprosto souhlasím. Ale bohužel je to tak. A musím se snažit, abych vás někam vystěhovala.
- 04 Nesouhlasím s jakoukoli integrací, bohužel jsem rasistka, nesouhlasím s integrací cigánů,
- 05 aby plošně byli po obvodu. Bohužel, vybrali jsme Bedřišku, takže tam budou.
- 06 S vysokým plotem, s elektrikou, mně je to jedno, já to klidně budu křičet do celého světa.

Citovaný hlas L. Janáčkové obsahuje stopy minulých diskurzů, tedy interdiskurzivní resp. dialogicko-afektivní souvislosti, jež odkazují zároveň jak do přítomnosti, tak i do minulosti. Dialogicko-afektivní postoj, který při tom zaujímá, je postoj autoritářsko-paternalistický, jenž je pro ni typický (viz výše). Nápadné je její používání stigmatizujícího exonyma „cigáni“, jež indikuje více než 500 let starou moderní i antimoderní (diskurzivní) historii. V této souvislosti romské obyvatele a obyvateleky evaluuje jako „se zase domnožující“ (řádek 2), a vyvolává tak strachem a nenávistí naplněnou představu o Romech jakožto „nekontrolovatelných“ a „pudových kreaturách“, což bylo typické pro nacistické diskurzy (Bogdal 2011: 307–337). Ve stejném duchu prohlašuje, že nechce, aby romští obyvatelé a obyvateleky bydleli „plošně po obvodu“ (řádek 5).

Zároveň však Janáčková indikuje jazyk péče, k níž má ale ambivalentní vztah: nejen že svůj verbální příslib o tom, že se o romské obyvatelstvo musí „starat“ (řádek 1), zmírňuje tím, že nad tím vyjadřuje své politování, nýbrž dokonce později v textu své vyjádření neguje, když oznamuje, že je jí vlastně jedno, v jakých podmínkách romské obyvatelstvo žije (řádek 6). Navíc se nijak netají tím, že je proti jakékoli formě inkluze (řádek 4). Slovo „starat“ je tedy asociováno s jazykem,

⁷ *Aktuálně.cz* 10. 7. 2007, Antoň, J., Jsem rasistka, zní z pásky výrok senátorky Janáčkové. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/jsem-rasistka-zni-z-pasky-vyrok-senatorky-janackove/r-i:article:464706/> [cit. 27. 9. 2020].

s nímž je Janáčková v rozporu. Toto slovo můžeme číst v kontextu bývalé komunistické politiky asimilace, jež vedla diskurz paternalistické péče o takzvané „občany cikánského původu“. Na druhé straně by se její hodnocení péče mohlo vztahovat i k politice EU a s ní spojeným požadavkům. Dle této druhé interpretace Janáčková poukazuje na externí sílu nebo na místní politickou elitu, která od ní požaduje, aby romské obyvatele a obyvatelky zahrnovala do společnosti. Politická se však již rozhodla celou čtvrť Bedřiška vyloučit, a to klidně i pomocí vysokého elektrického plotu (řádek 6).

Zajímavé je, že jí její činy nebránily v tom, aby se spolčila s obyvateli a obyvatečkami z řad starousedlíků a „souhlasila“ s nimi. V řádku 2 tak používá kolektivní „my“, když tvrdí: „jste diskriminovaní, všichni jsme diskriminovaní“. Toto „my“, které rasistickým způsobem vylučuje *aporoi*, indikuje představu etnického českého národa. Politická poté provede záměnu oběti a pachatele, aby stěžující si nájemníky či nájemnice získala na svou stranu. Za tím účelem strategicky využívá stigmatizující exonymum a z romských obyvatel a obyvatelk dělá obětní beránky (Reisigl, Wodak 2001: 12, 74). Ahmed (2014: 42–44) tento proces reinterpretace popisuje jako způsob fungování nenávisti: Nenávist konstruuje objekty jako prostředky obrany proti újmě, kterou milovanému společenství či pořádku činí jakýsi imaginární „Jiný“. Rasistické diskurzy pak nenávist a lásku proplétají způsobem, který umožňuje imaginární „my“ popouzet proti imaginárnímu „Jiní“. Oněmi „Jinými“ jsou v daném případě Romové a Romky, resp. *aporoi*.

Vzhledem k závažnosti slov Liany Janáčkové nás sotva může udivit, že se stala tématem veřejných diskusí a že různí aktéři občanské společnosti na političku podali trestní oznámení. Veřejné debaty o jejích slovech probíhaly na celostátní či celonárodní úrovni, jelikož Janáčková v té době byla nejen starostkou městského obvodu, ale také členkou Senátu Parlamentu ČR. Kromě toho byla místopředsdkyní Výboru pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice. Zveřejnění zvukového záznamu senátorku donutilo k tomu, aby svá slova vysvětlila či obhájila. Veřejná debata jí však paradoxně umožnila i to, aby svá slova pronesená v poloveřejném prostoru doslova vykřičela do celé země a – jak bych chtěla následně ukázat – aby ideu národa prezentovala a vymezila jako neromskou.

2.2 Senátorka vysvětluje svá rasistická vyjádření

Scott a Lyman (1968) říkají, že vysvětlení (*accounts*) plní rozhodující funkci pro zachování společenského řádu, protože jsou prostředkem k hodnocení a posuzování nečekaných společenských projevů a ke znovunastolení či zpochybnění společenského smyslu určitého sociokulturního prostředí: „Vysvětlení je jazykovým prostředkem používaným, když se určitá činnost

podrobuje hodnotícímu zkoumání“ (46). Autoři dále rozlišují mezi pojmy ospravedlnění (*justification*) a výmluvy (*excuses*):

Ospravedlnění jsou typy vysvětlení, v nichž člověk přijímá odpovědnost za daný čin, ale popírá pejorativní charakter, který mu je přisuzovaný [...] Výmluvy jsou výpovědi, v nichž člověk připouští, že daný čin je špatný, nesprávný nebo nevhodný, ale popírá svou plnou odpovědnost za něj.

(Scott, Lyman 1968: 47)

Vysvětlení mohou být činěna verbální či textovou formou, a jak diskutuje Chovanec (2020: 66) ve svém příspěvku ke stejné diskurzivní události, rozhovory ve zpravodajských médiích – zejména rozhovory tematizující odpovědnost (*accountability-interview*) – představují možnost revidovat normativní základy politického chování. Následující výňatek z rozhovoru, který vyšel 6. srpna 2007 v magazínu *Týden*,⁸ ilustruje, jak se Janáčková obhajovala a vymlouvala z odpovědnosti.

Příklad č. 2: *Týden*, 6. srpna 2007

- 01 Int. Nemyslíte, že jste i tak překročila hranice,
- 02 za které demokratický politik nesmí?
- 03 Janáč. Bylo to hloupé. Politik by se tak neměl vyjadřovat a měl by dbát na formu.
- 04 Pomineme-li ale nevhodnou formu, za obsahem si stojím dodnes.
- 05 Na mou podporu se teď sešlo pět set e-mailů.
- 06 Čtu je se smíšenými pocity. Za podporu jsem vděčná, ale vadí mi,
- 07 že tu po sedmnácti letech takové problémy vůbec máme. Je otázka, k čemu mi ta
- 08 podpora bude, až přijdou kroky, které po trestním oznámení obvykle následují.
- 09 Může se stát, že se z Janáčkové stane precedens; politik už se nebude smět
- 10 otevřeně vyjádřit. Dále si budeme hrát na pokrytce.

Senátorka zaujímá obrannou pozici, respektive defenzivní dialogicko-afektivní stanovisko. Vysvětluje své chování tak, že činí rozdíl mezi formou a obsahem svých vyjádření (řádek 3 a 4). Toto rozdělení jí umožňuje na jedné straně potvrdit platnou politickou komunikační normu – „dbát na formu“ (řádek 3) – a na druhé straně ospravedlnit své jazykové jednání; omlouvá se sice za formu řečeného, avšak současně svá slova ospravedlňuje, když jejich referenční obsah odděluje od

⁸ *Týden* 6. 8. 2007, Menschik, T., Vím přesně, co na lidi zabírá, str. 32.

vyjadřovacího stylu, což jí umožňuje si i nadále „[stát] za obsahem“ svých slov (řádek 4).

V dalším kroku si pak k podpoře svého dialogicko-afektivního stanoviska přibírá *argumentum ad populum*, s nímž spojuje *číselný topos* (Reisigl, Wodak 2001: 79). Obdržela – jak říká v řádku 5 – „pět set [podporujících] e-mailů“ od občanů a občanek, což sugeruje legitimitu jejího chování. V řádcích 4 až 5 svou populistickou argumentaci využívající jazyk péče ještě dále prohlubuje tím, že se vyjadřuje ke svému čtenářskému prožitku: Ony e-maily – jak říká – četla se „smíšenými pocity“ a „vadí jí“, že po „sedmnácti letech“ (od konce komunistického režimu) i nadále existují „takové problémy“ (řádky 5–6). V řádcích 7 až 8 vyjadřuje starost či obavu z toho, že tyto problémy nebude moci řešit, protože politici a političky jako ona se již nebudou smět „otevřeně vyjádřit“ (řádek 10). Následně se Janáčková odvolává na loajalitu (*appeal to loyalties*), aby svá slova a své činy obhájila, přičemž „tvrdí, že [její] jednání bylo přípustné nebo dokonce správné, protože sloužilo zájmu dalších, kterým vděčí za nezlomnou oddanost nebo náklonnost“ (Scott, Lyman 1968: 51). Jak již bylo objasněno, Janáčková apeluje na loajalitu vůči etnicky definovanému politickému společenství.

Janáčkové defenzivně-nacionalistické stanovisko, tj. způsob, jakým péči a lásku k etnicko-národnímu společenství prolíná s populismem, se projevuje i na řádku 8. Tam se dostává do rozporu se svým předchozím vyjádřením, když naznačuje, že politici a političky, kteří ctí platné komunikační normy, si „[hrají] na pokrytce“ (řádek 10), tedy lžou a podvádějí. Sloveso „hrát“ navíc implikuje, že vlastně „pravdu“ znají, ale přesto lžou dál. Janáčková tak dalším politickým aktérům, kteří o realitě sociální situace romského obyvatelstva nemluví vůbec nebo mluví jinak, populisticky přisuzuje pozici lhářů a lhářek, zrádců a zrádkyň.

2.3 Reakce a odpověď Jarmily Balážové

Dosud jsem poukazovala na to, jak Janáčková veřejnou pozornost, jež jí byla věnována, využila k tomu, aby se obhájila a aby legitimizovala své (diskurzivní) jednání. V další části bych se ráda zamyslela nad tím, jaké dopady mohly mít senátorčiny rasistické výroky na lidi, kteří se identifikují nebo jsou identifikovatelní jako Romové. 21. srpna 2007 na slova Janáčkové zareagovala a odpověděla novinářka a Romka Jarmila Balážová v úvodníku dvojjazyčného časopisu *Romano vodi*.⁹ Úvodník v češtině seznamuje čtenáře a čtenářky časopisu s obsahem daného čísla, především však představuje velmi osobní odpověď na výše popsanou (diskurzivní) událost. Proto je text sepsán ve velmi osobním stylu a s pomocí živých obrazů odrážejících či reflektujících dialogicko-afektivní prožitek české Romky a novinářky.

⁹ *Romano vodi* 21. 8. 2007, Balážová, J., Milí čtenáři, str. 1.

Příklad č. 3: *Romano vodi*, 21. srpna 2007

- 01 Informace o záznamu, na němž starostka a dnes i senátorka Liana
- 02 Janáčková hovoří na setkání s občany o Romech tak děsivě, až vám opravdu běhá
- 03 mráz po zádech, mě zastihla na dovolené ve slunném, pohostinném Řecku.
- 04 Pokoušela jsem se nacytat ještě více bronz, než mi příroda nadělila, když mi pípl mobil.
- 05 Kolegova SMS zpráva mě informovala o dění v zemi tři hodiny vzdálené.
- 06 Ostnatý drát, za nímž dodnes vidím stovky lidí trýzněných v koncentračních táborech,
- 07 a dynamit nalézající své uplatnění při hrůzných akcích mi na chvíli
- 08 zkazily náladu, jejich ostrost a zápach se mi zabodávaly do těla a nozder opravdu dost
- 09 věrohodně, a tak jsem raději další zprávy již dostat nechtěla.

V tomto úryvku Balážová popisuje, jak se po vyslechnutí hlasu Janáčkové změnil její niterný stav. Vřelé prostředí, v němž se právě cítila jistě a bezpečně, se jí „na chvíli“ (řádek 7) ukázalo v nejistém a život ohrožujícím světle: Janáčkové hlas ji „zastihl“ na dovolené ve „slunném“ a „pohostinném“ Řecku, kde se ve své kůži cítila dobře – snažila se totiž „nacytat ještě více bronz“ (řádky 3 až 4). Hlas senátorky a starostky a to, jak hovoří o romských občanech a občankách, ji „dēs[i]“, až jí „běhá mráz po zádech“ (řádky 2–4) a probouzí přenesené vzpomínky na holocaust Romů a Sintů (řádky 6 až 8): Janáčkové slova v ní evokují mentální obrazy jako „ostnatý drát“, za nímž byly trýzněny stovky lidí v „koncentračních táborech“ a „hrůzn[é]“ události s tím související; „ostr[á]“ slova prolnutá „zápach[em]“ se jí „zabodávala do těla a nozder“. Hnus a hrůza se propojily s život ohrožující událostí.

V reakci na tento prožitek pocítila, že se z této komunikace chce vymanit; „raději další zprávy již dostat nechtěla“ (řádek 9), neboť, jak píše Ahmed, „nenávist rozkládá svět druhého skrze bolest“ (2014: 58). Vyprávějící hlas tedy vyjadřuje, jak se – na chvíli – přenesla z bezpečné přítomnosti do života nebezpečné minulosti. Romové a Romky, tedy členové a členky sociokulturní skupiny lidí, s níž se novinářka identifikuje, byli v onom minulém období vyvražďováni. Ji samotnou tento dialogicko-afektivní prožitek přinutil na chvíli opustit veřejný prostor, tj. defenzivní nacionalismus Liany Janáčkové způsobil, že její politický hlas na moment oněměl.

Oněměla nejen kvůli hlasu Janáčkové, nýbrž především kvůli mlčení ostatních politiků a političek, s nimiž se identifikuje:

Příklad č. 4: *Romano vodí*, 21. srpna 2007

- 01 To, že se takhle vyjadřuje Liana Janáčková, mě nepřekvapuje, [...]
02 Mě nesmírně rozesmutněli ti ostatní. Jak to, že tolik politiků,
03 dle mého mínění slušných, mlčelo? Jak to, že senátní výbor pro lidská
práva
04 paní Janáčkovou strpí ve svých řadách, jak to, že ostatní jsou ochotni
05 přistoupit na prapodivný argument a kompromis tvrdící, že ona i Nepraš,
06 předtím Čunek, jen a jen ukazují na to, co není v pořádku?

V tomto úryvku autorský hlas vyjadřuje pocity, které v Balážové vyvolalo mlčení ostatních politiků k anticikanistickým politickým diskurzům. Jak naznačuje anaforické řazení otázek („jak to...?“), vyvolává v ní mlčení „tolika politiků“ (řádek 2) nepochopení a pocit nejistoty. Její hodnocení těchto politických aktérů jako „slušných“ (řádek 3) navíc poukazuje na to, že cítí s touto skupinou politických aktérů sounáležitost, protože ji jejich mlčení „nesmírně rozesmutnilo“ (řádek 2). Jak ukazují v širších souvislostech (viz Ulrich 2024), indikuje slovo „slušný“ v daném kontextu diskurz modernity, a tudíž občanské uspořádání. Nakonec toto občanské uspořádání – respektive věrnost ostatních politiků státoobčanským principům – a s ním existence „vlasti“ či domova pro romské občany a občanky, jsou tím, co Balážová zpochybňuje, když ztrácí půdu pod nohama.

Na svou nejistotu však Balážová odpovídá tím, že vyzdvihuje své hodnoty a žurnalistickou práci.

Příklad č. 5: *Romano vodí*, 21. srpna 2007

- 01 Kolegové odvedli vynikající práci, když po obdržení záznamu vše
02 zveřejnili, dokázali díky médiím upřít na paní starostku kužel světla,
03 o který právě v té chvíli a v těchto souvislostech asi nestála, dovedli vše až k
04 trestnímu oznámení a teď už je na miskách spravedlnosti, kam se
převáhnou.
05 Pravda, člověk už si není jistý ani spravedlností v pravý okamžik,
06 ale co jiného zbývá než doufat a maximálně odkrývat další a další stránky
07 pozadí kauz, které stojí za Lianou Janáčkovou a dalšími.

Hlas novinářky v textu se ztotožňuje s hlasem jejích kolegů a kolegyně, které chválí za jejich „vynikající práci“ (řádek 1). Ze své pozice novinářky zdůrazňuje, jak je důležité „odkrývat“ pozadí případů, které stojí za Janáčkovou a dalšími politiky a političkami používajícími anticikanistickou rétoriku (řádek 6). Svou nejistotu a nedůvěru ve vztahu k občanskému uspořádání však vyjadřuje i zde, když píše, že občané a občanky „si ne[jsou] jisti ani spravedlností v pravý okamžik“. Přesto však svůj občanský postoj protkává jazykem naděje, když píše, že může jedinečně odkrývat další dění a „doufat“, že její práce novinářky přinese změnu k lepšímu

(řádek 5–6). Její vyjádření navíc indikuje víru v širší hodnotový systém, podle nějž spravedlnost vždy nastane – i když to bude později.

Paradoxně však potřeba obrany státoobčanského jazyka a hodnot (Blommaert 2009, 2015) vede na okamžik k umlčení produkce pozitivního romského diskurzu.

Příklad č. 6: *Romano vodi*, 21. srpna 2007

- 01 Tohle dvojčíslo mělo mít původně naprosto jinou obálku, zásadní materiály se měly týkat
- 02 školství a na titulu se měli usmívat školáci, student a budoucí pracovní síla téhle země.
- 03 Janáčkové slova o ostnatém drátě nás vyprovokovala ke změně. Ke změně obálky,
- 04 ke změně několika článků a komentářů. Adam Pospíšil se vypravil do Bedřišky,
- 05 která paní senátorku tak popuzuje. Zjistil zajímavé informace, zdaleka tam nežije tolik neplatičů,
- 06 kolik se jich české veřejnosti snaží paní starostka předhazovat. Zdaleka ne všichni tam dělají a
- 07 chtějí dělat jen „bordel“.

V tomto úryvku vyprávějící hlas informuje o tom, že časopis *Romano vodi* byl kvůli vnějším okolnostem nucen změnit dosavadní způsob komunikace se svým čtenářstvem. Rasistická vyjádření Liany Janáčkové „vyprovokovala“ (řádek 3) časopis k tomu, aby změnil původně plánovaný obsah daného čísla: Původně mělo informovat o pozitivních národních výdobytcích a o „budoucí pracovní síle téhle země“ (řádek 2); texty a fotografie měly ve čtenářích a čtenářkách probouzet naději a umožnit jim, aby se s předkládaným obsahem identifikovali. Namísto prezentování pozitivní romské identity byli spolupracovníci a spolupracovnice časopisu nuceni se bránit proti rasistickým urážkám a defenzivně-nacionalistické nenávisti (řádky 5 až 7), a vymezovat se tak proti síle hlasu Liany Janáčkové a sociálního vyloučení.

3 Diskuse a závěry: Jak odpovědět na ztrátu politického hlasu a domova?

Tento text tematizuje (diskurzivní) událost, jež nastala ve většinově českojazyčném veřejném prostoru. Jedná se o zveřejnění nahrávky z poloveřejného setkání obyvatelstva ostravského městského obvodu Mariánské Hory a Hulváky s jeho starostkou Lianou Janáčkovou v srpnu roku 2007. Občané Bedřišky si starostce stěžovali na její segregační bytovou politiku. Protože nahrávka obsahovala explicitně rasistické výroky tehdejší senátorky, stala se její slova mediálním tématem na

celostátní úrovni. Centrální místo v mém textu zaujímá otázka, jak může v současném dialogicko-afektivním časoprostoru znovu ožít problematické (diskurzivní) dědictví a jak takovou událost mohou prožívat příslušníci menšin. Pro hledání odpovědi na tyto otázky vycházím z kvalitativní analýzy dvou textů: rozhovor s českou neromskou starostkou a senátorkou Lianou Janáčkovou, který vyšel 6. srpna 2007 ve zpravodajském týdeníku *Týden*, a o úvodník z pera české novinářky a Romky Jarmily Balážové vydaný 21. srpna 2007 ve dvojjazyčném magazínu *Romano vodi*.

Svou analýzu jsem vsadila do pole takzvaného „národního“ státu, který jsem analogicky s Bachtinovým (1981) chronotopem cesty pojala jako časoprostor: V tomto setkávacím prostoru v průběhu času nevyhnutelně vstupují do dialogu se svým okolím lidé s nejrozdílnějšími životními cestami, kteří se identifikují či jsou identifikováni s různými sociálními kategoriemi. Dialog znamená přímou interakci mezi lidmi, hlasy či sebou samými (Vološinov 1973). Toto místo je zároveň matérií, jež je utvářena časem a existujícími představami a příběhy (Markus, Cameron 2002; Agha 2007; Blommaert 2015; Thurlow 2019). V dialogu lidé přijímají či zaujímají dialogicko-afektivní stanoviska, jež indikují žité diskurzy a jazyky (Peirce 1992; Slaby, von Scheve 2019). A tato komunikace ukazuje, jak to popsal Benjamin (1991: 697–698) a jak je zmíněno na začátku textu, že nevyřešené utrpení nelze jen tak odklidit z cesty, neboť po sobě zanechá trosky a stopy, které nevyhnutelně spoluutvářejí budoucnost.

Jak moje analýza rasistických výroků L. Janáčkové ukázala, tyto odkazovaly na anticikanistický diskurz a jazyk, jež byly typické pro nacisty (Bogdal 2011: 307–337). Janáčková zaujala svůj typický autoritářsko-paternalistický dialogicko-afektivní postoj (Ulrich 2024); nenávisť zároveň protkala jazykem péče, k níž se ale stavěla ambivalentně. Tyto prvky péče na jedné straně interpretuji v kontextu minulé komunistické politiky asimilace, na druhé straně se mohou vztahovat k politice EU a s ní spojeným požadavkům. V tomto druhém smyslu slova Janáčkové poukazovala na externí sílu nebo místní politickou elitu, která od ní očekává, že romské obyvatele a obyvatelky začlení do společnosti, tj. tato politická elita podle tehdy již běžných politických představ požadovala „sociální inkluzi“. Politická již dříve rozhodla, že místní čtvrť Bedřiška se jako celek stane čtvrtí vyloučenou. To jí ovšem nebránilo v tom, aby vůči starousedlíkům a starousedlicím proklamovala láskyplné a údajně ohrožené „my“, jež rasistickým způsobem vylučuje romské obyvatelstvo a *aporoí*, tedy lidi, kteří zdánlivě nemají společnosti co dát (Cortina Orts 2022: xi).

V důsledku zveřejnění těchto výroků byla senátorka vyzvána, aby své (komunikativní) jednání veřejně vysvětlila, a tím znovunastolila platný pořádek. V této souvislosti argumentuji, že politická nejen že se neobhájila, nýbrž místo toho využila pozornost veřejnosti k tomu, aby ideu národa charakterizovala jako neromskou. Za tím účelem zaujala defenzivně-nacionalistické stanovisko, tj. jazyk péče a lásky k ohroženému etnicko-národnímu společenství protkala jazykem nenávisti vůči Romům a Romkám či *aporoí*. Její populismus navíc vyjadřoval

pohrdání státoobčanským uspořádáním, jenž podle ní ten její národ obelhlo či zradilo. Tímto způsobem senátorka dodává státoobčanskému pojetí národa etnonacionalistický rámec. Populismus nabývá moci tak, že společnost rozdělí na nesmiřitelné entity (Kubát, Mejstřík, Kocian 2016). Hlas senátorky rozdělil společnost na tři díly, jež prezentoval jako nesmiřitelné: první je etnicko-český, druhý státoobčanský a třetí jsou Romové a Romky či *aporoi*. Vyvolala tím starou známou dialogicko-afektivní dynamiku. V této souvislosti by jistě bylo zajímavé blíže prozkoumat tyto dynamiky celkově i z kvantitativního pohledu.

Ve své druhé části se text soustředil na reakci a odpověď romské novinářky Jarmily Balázové na výroky Liany Janáčkové. Balázové prožívání anticikanistického hlasu senátorky lze interpretovat jako pocit negace sebe samé, jež se uskutečňuje uvnitř probuzeného nacistického dialogicko-afektivního časoprostoru; na krátkou chvíli oněměla nejen jako Romka, ale také jako občanka politického společenství, s nímž se identifikuje. Toto umlčení se vyjevilo v jazyce nejistoty a nedůvěry vůči neochvějnosti ideálu státoobčanského uspořádání. Tento jazyk nejistoty a nedůvěry pak ale Balázová protkává kritickým odporem a nadějí, neboť ze své pozice novinářky může nadále odkrývat veřejné dění a doufat ve změnu. Tato skutečnost však nic nezměnila na tom, že časopis *Romano vodi* musel na okamžik upustit od vytváření pozitivního hlasu Romů a Romek, jenž čtenáře a čtenářky zve, aby se s ním identifikovali. V tomto duchu jsem Balázové prožívání (diskurzivního) konfliktu interpretovala jako výraz ztráty státoobčanského jazyka a domova. Tato ztráta se projevila ve formě nedůvěry.

Dále se nabízí otázka, nakolik je konstrukt národního státu schopen zahrnout „menšiny“ (hlas/hlasy menšin), které žijí na území jím kontrolovaném, neboť, jak se ukázalo, nacionalismus a anticikanismus (v nejrozličnějších podobách) jsou vzájemně těsně prolnuty. Anticikanismus Janáčkové umožnil upevnit etnický definovanou národní identitu, a to na úkor státoobčanského pojetí ideje národa, jež umožňuje vytvoření pozitivního romského diskurzu. Není tedy nijak překvapivé, že novinářka Balázová se ve svém osobním líčení toho, jak se cítí jako Romka, když je vystavená rasistickému diskurzu, dovolávala státoobčanského jazyka. V této souvislosti se jasně ukázalo, že (diskurzivní) praktiky Liany Janáčkové zpochybňují společné soužití mezi občany a občankami jedné země, to jest důvěru mezi lidmi, kteří mají ve veřejném prostoru a v sociální hierarchii různé postavení a kteří se cítí být příslušníky různých identit. Tím zcela zpochybňují velmi různorodé, ale společné občanské uspořádání a sdílený domov. Přesto se Janáčková nikdy před soudem nemusela zodpovídat z trestného činu hanobení národa podle paragrafu 355 či podněcování k nenávisti podle paragrafu 356 českého trestního zákoníku, protože většina členů Senátu ji tehdy (v dubnu 2008) k trestnímu stíhání odmítla vydat.¹⁰ Neboli – jak píše Balázová – mnoho politiků a političek mlčí.

10 *Deník.cz* 24. 4. 2008, Perknerová, K., Anketa: Senát Janáčkovou nevydal. Rozhodl správně? Dostupné z: https://www.denik.cz/z_domova/janackova_senat_nevydani_20080424.html [cit. 23. 11. 2024].

Problematické je to především proto, že diskurz Janáčkové – v kánonu s dalšími politiky a političkami v České republice i v dalších evropských zemích – podpořil vzestup extrémně pravicového hnutí. Jak zmiňuje Fekete (2014: 3), aktivity členů extrémně pravicových hnutí sahají od rasistických tirád a šíření nenávisti na internetu až po násilné trestné činy, zabíjení a hromadění zbraní pro „rasovou válku“. Po přistoupení ČR k Evropské unii mnozí čeští politici náležející k etablovaným politickým stranám (znovu)objevili extrémně pravicovou rétoriku, jež jim posloužila k legitimizaci politiky zaměřené proti romské menšině.¹¹ Je zajímavé, že politici jako Jiří Čunek, Tomáš Nepraš a Liana Janáčková byli členy etablovaných politických stran, díky čemuž možná někteří lidé považovali jejich výroky za v jejich očích legitimnější. Rozšířeným fenoménem tehdy byly rasisticky motivované žhářské útoky na romské občany: např. 19. dubna 2009 neonacisté zaútočili na dům romské rodiny ve Vítkově u Ostravy. Do domu naházeli Molotovovy koktejly, přičemž byli zraněni tři lidé. Domov této rodiny byl zničen. Tehdy dvouletá dívka Natálka utrpěla popáleniny druhého a třetího stupně na 80 procentech těla. 14. března 2010 vhodila neznámá osoba kolem čtvrté hodiny ranní Molotovův koktejl do místnosti v dřevěném finském domku ve čtvrti Bedřiška.¹² Dívka, která v místnosti spala, naštěstí dokázala láhev uhasit dříve, než se plameny stihly rozšířit po celém domě. Přesto tento útok vyostřil již tak dost konfliktní místní vztahy; mezi obyvateli a obyvatelkami této čtvrti se rozšířila nedůvěra a strach z dalších útoků, což vedlo k tomu, že začali přemýšlet o zformování domobrany (Ulrich 2024).

V ohraničeném moderním národním státě jde dle Balibara (1991 [1988]: 53–54) *nacionalismus* vždy ruku v ruce s rasismem, neboť rasismus je pro nacionalismus jakýmsi vnitřním doplňkem; představu o národu jakožto společenství zdánlivě stejných lze budovat pouze na vymezení se vůči prezentovanému jinému. Dle tohoto autora se tak reálně existující rozdíly či rozpory přesouvají do ideálního světa. Jak je popsáno v první části tohoto textu, neoliberální, tedy na volný a deregulovaný trh orientovaná politika je zároveň celosvětově doprovázena diskurzem, který chápe a kategorizuje chudobu jako morální selhání. Ve východní Evropě se to týká mnoha Romů a Romek, neboť, jak píše Mirescu (2011), pád berlínské zdi a s ním související systémové změny šly ruku v ruce s masovou chudobou a ztrátou práv mnoha Romů a Romek ve střední a východní Evropě; přechod od plánovaného hospodářství k volnému trhu vedl k zavírání mnoha nerentabilních továren, masové nezaměstnanosti a sociální nejistotě. Mirescu (2011) vysvětluje, že v tomto procesu přechodu byli Romové často propouštěni

11 *Aktuálně.cz* 19. 7. 2007, Macková, M., Čunek, Nepraš, Janáčková. Česku vládne »rompolitika«. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/politika/cunek-nepras-janackova-cesku-vladne-rompolitika/r~i:article:470411/> [cit. 10. 7. 2020].

12 *Hospodářské noviny* 16. 3. 2010, Keményová, Z., Do romského domu vlétla zápalná láhev, str. 3.

jako první a zaměstnávání jako poslední. V důsledku toho trvale rostl počet sídlišť označovaných za „sociálně vyloučené lokality“ a lidí, kteří v nich žili (Gabal 2006, Čada 2015, Vašat 2021). Nejistý status Romů a Romek byl navíc doprovázen nedostatkem participace a spolurozhodování, a to i navzdory uznání Romů a Romek jakožto etnické menšiny a dalším právním úspěchům na mezinárodní úrovni (Mirescu 2011). Ve všeobecné atmosféře strachu, nedůvěry a nerespektu byla Romům a Romkám přisuzována odpovědnost za socioekonomické problémy, čímž se stávali terčem diskriminace a zločinů z nenávisti.

Co se týče zde pojednaného případu, díky anticikanismu mohla Janáčková zastírat a morálně legitimizovat sociální realitu, jež se skrývala za její segregační bytovou politikou. V tomto smyslu se hlasy, jež připomínaly občanská práva, mohly pro některé čtenářky či posluchače, a hlavně voliče a voličky, jevit jako zrádcovské, zejména když zchudnutí mnoha Romů a Romek a jejich okrajové postavení jakožto *aporoi* v moderní, resp. neoliberální společnosti bylo evidentní; jak ale k onomu zchudnutí došlo, to byla otázka, kterou si kladl jen málokdo, resp. jen málokdo na ni uměl či chtěl nahlas odpovědět. Janáčkové segregační bytová politika a problematické praktiky, které se za takovými politikami mohou skrývat (viz např. Kupka, Walach, Brendzová 2021), tudíž nebyly téměř nikdy veřejně tematizovány. Časopis *Romano vodi* z 21. srpna 2007 tehdy nejen kritizoval celkovou politickou situaci v České republice, ale navíc pod názvem „Bedřiška na rozcestí“ přinesl podrobnou reportáž o skutečných poměrech v této ostravské lokalitě. V tomto článku z roku 2007 se píše, že budoucnost čtvrti je nejistá. Její vývoj byl však každopádně určován mimo jiné i výše popsanou dialogicko-afektivní dynamikou.

Z němčiny přeložila Dana Bucharová

Prameny

Tisk a internetové zdroje

- Aktuálně.cz* 10. 7. 2007, Antoš, J., Jsem rasistka, zní z pásky výrok senátorky Janáčkové. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/jsem-rasistkazni-z-pasky-vyrok-senatorky-janackove/r~i:article:464706/> [cit. 27. 9. 2020].
- Aktuálně.cz* 19. 7. 2007, Macková, M., Čunek, Nepraš, Janáčková. Česku vládne »rompolitika«. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/politika/cunek-nepras-janackova-cesku-vladne-rompolitika/r~i:article:470411/> [cit. 10. 7. 2020].
- Deník.cz* 24. 4. 2008, Perknerová, K., Anketa: Senát Janáčkovou nevydal. Rozhodl správně? Dostupné z: https://www.denik.cz/z_domova/janackova_senat_nevydani_20080424.html [cit. 23. 11. 2024].
- Hospodářské noviny* 16. 3. 2010, Keményová, Z., Do romského domu vlétla zápalná láhev, str. 3.
- Ostravský den* 18. 12. 1998, Hudeček, J., Bytové problémy hodlá úřad obvodu řešit i stěhováním, str. 3.
- Romano vodi* 21. 8. 2007, Balážová, J., Milí čtenáři, str. 1.
- Týden* 6. 8. 2007, Menschik, T., Vím přesně, co na lidi zabírá, str. 32.

Literatura

- Agha, A. 2007. Recombinant Selves in Mass Mediated Spacetime. *Language & Communication* 27 (3): 320–335. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S027153090700002X?via%3Dihub> [cit. 29. 5. 2022].
- Ahmed, S. 2014. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: University Press.
- Aliance proti anticikanismu 2017. *Antiziganismus – ein Grundlagenpapier*. Dostupné z: <https://antigypsyism.eu/wp-content/uploads/2022/01/Grundlagenpapier-Antiziganismus-PRINT-19.09-1.pdf> [cit. 29. 5. 2022].
- Anderson, B. 2006 [1983]. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London & New York, NY: Verso.
- Anderson, B. 2008. *Představy o společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum.
- Bakhtin, M. M. 1981 [1975]. *The Dialogic Imagination: Four Essays by M. M. Bakhtin*. Austin, TX: University of Texas Press.
- Bachtin, M. M. 1980. *Román jako dialog*. Praha: Odeon.
- Balibar, E. 1991 [1988]. Racism and Nationalism. In: Balibar, E., Wallerstein, I. (eds.). *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. London & New York, NY: Verso, 37–67.

- Bamberg, M., Georgakopoulou, A. 2008. Small Stories as a New Perspective in Narrative and Identity Analysis. *Text and Talk* 28 (3): 377–396.
- Barrett-Fox, J. 2016. Peirce and Bakhtin: Object Relations and Their Effects on Consciousness. *The American Journal of Semiotics* 20 (1): 179–192. Dostupné z: <https://doi.org/10.5840/ajs2004201/44>. [cit. 29. 5. 2022].
- Benjamin, W. 1991. *Gesammelte Schriften I* (Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Blommaert, J. 2009. Language, Asylum, and the National Order. *Current Anthropology* 50 (4): 415–441. Dostupné z: <https://doi.org/10.1086/600131>. [cit. 29. 5. 2022].
- Blommaert, J. 2015. Chronotopes, Scales, and Complexity in the Study of Language in Society. *Annual Review of Anthropology* 44: 105–116. Dostupné z: <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-102214-014035> [cit. 29. 5. 2022].
- Bogdal, K.-M. 2011. *Europa erfindet die Zigeuner: Eine Geschichte von Faszination und Verachtung*. Berlin: Suhrkamp.
- Bourdieu, P. 1982. Les rites comme actes d'institution. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 43 (1): 58–63. Dostupné z: https://www.persee.fr/doc/arss_0335-5322_1982_num_43_1_2159 [cit. 29. 5. 2022].
- Bourdieu, P. 1994. *Raisons pratiques: Sur la théorie de l'action*. Paris: Seuil.
- Busch, B. 2016. Gehört werden: Sprachrepertoire und Spracherleben im Zeichen sozialer Exklusion. *Forschung Sprache* 2: 38–48. Dostupné z: https://www.forschung-sprache.eu/fileadmin/user_upload/Dateien/Heftausgaben/2016-2/FA_3_Busch_Gehoert_werden.pdf [cit. 29. 8. 2021].
- Busch, B. 2020. Message in a Bottle: Scenic Presentation of the Unsayable. *Applied Linguistics* 41 (3): 408–427. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/applin/amaa001> [cit. 29. 5. 2022].
- Cortina Orts, A. 2022. *Aporophobia: Why We Reject the Poor instead of Helping Them*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Čada, K. 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit*. Praha: GAC.
- Davies, B., Harré, R. 1990. Positioning: The Discursive Production of Selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20 (1): 43–63. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1990.tb00174.x> [cit. 29. 5. 2022].
- Dixon, D. 1999. *Beyond Zero Tolerance*. Paper presented at the 3rd National Outlook Symposium on Crime in Australia, Mapping the Boundaries of Australia's Criminal Justice System. Canberra, Australian Institute of Criminology.
- Du Bois, J. W. 2007. The Stance Triangle. In: Englebretson, R. (ed.). *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction*. Amsterdam: Benjamins, 139–182.

- Ekman, P. 1993. Facial Expression and Emotion. *American Psychologist* 48 (4): 376–379.
- End, M., Herold, K., Robel, Y. (eds.). 2009. *Antiziganistische Zustände: Zur Kritik eines allgegenwärtigen Ressentiments*. Münster: Unrast.
- Essed, Ph. 1991. *Understanding Everyday Racism: An Interdisciplinary Theory*. London: Sage.
- Fairclough, N. 1999. The Discourse of Social Exclusion. In: Reisigl, M., Wodak, R. (eds.). *The Semiotics of Racism: Approaches in Critical Discourse Analysis*. Wien: Passagen Verlag, 65–83.
- Fekete, L. 2014. *Pedlars of Hate: the Violent Impact of the European far Right*. London: Institute of Race Relations.
- Fiehler, R. 1990. *Kommunikation und Emotion: theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion*. Berlin & New York, NY: De Gruyter.
- Gabal, I. 2006. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha. GAC.
- Garfinkel, H. 1967. *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Gleason, Ph. 1991. Minorities (almost) All: The Minority Concept in American Social Thought. *American Quarterly* 43 (3): 392–424.
- Goodwin, M. H., Cekaite, A., Goodwin, Ch. 2012. Emotion as Stance. In: Peräkylä, A., Sorjonen, M. L. (eds.). *Emotion in Interaction*. New York, NY: Oxford University Press, 16–41.
- Gruber, H. 1996. *Streitgespräche: Zur Pragmatik einer Diskursform*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Gumperz, J. J. 1999. On Interactional Sociolinguistic Method. In: Sarangi, S., Roberts, C. (eds.). *Talk, Work and Institutional Order*. Berlin & New York, NY: De Gruyter, 453–471.
- Gunders, L. 2012. Immoral and un-Australian: The Discursive Exclusion of Welfare Recipients. *Critical Discourse Studies* (Routledge) 9 (1): 1–13. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/17405904.2011.632136> [cit. 29. 5. 2022].
- Hanks, W. 2006. Context, Communicative. In: Brown, K. (eds.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier Pergamon: 115–128.
- Heller, M., Pietikäinen, S., Pujolar, J. 2018. *Critical Sociolinguistic Research Methods: Studying Languages Issues that Matter*. London & New York, NY: Routledge.
- Hellgren, Z., Gabrielli, L. 2021. Racialization and Aporophobia: Intersecting Discriminations in the Experiences of Non-western Migrants and Spanish Roma. *Social Sciences* 10 (163): 1–17. Dostupné z: <https://www.mdpi.com/2076-0760/10/5/163> [cit. 29. 5. 2022].
- Hoffmannová, J., Müllerová, O. 1999. *Dialog v češtině*. Mnichov: Verlag Otto Sagner.

- Chakrabarty, D. 2002. Europa provinzialisieren: Postkolonialität und die Kritik der Geschichte. In: Conrad, S., Randeria, Sh., Römhild, R. (eds.). *Jenseits des Eurozentrismus: Postkoloniale Perspektiven in den Geschichts- und Kulturwissenschaften*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 283–312.
- Chovanec, J. 2020. “Those are not My Words”: Evasion and Metalingual Accountability in Political Scandal Talk. *Journal of Pragmatics* 158: 66–79. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2020.01.003> [cit. 29. 5. 2022].
- Jahr, S. 2000. *Emotionen und Emotionsstrukturen in Sachtexten: Ein interdisziplinärer Ansatz zur qualitativen und quantitativen Beschreibung der Emotionalität von Texten*. Berlin & New York, NY: De Gruyter.
- Jansen, Ch., Borggräfe, H. 2007. *Nation – Nationalität – Nationalismus*. Frankfurt & New York, NY: Campus Verlag.
- Jaworski, A., Thurlow, C. 2009. Taking an Elitist Stance: Ideology and the Discursive Production of Social Distinction. In: Jaffe, A. (ed.). *Stance: Sociolinguistic Perspectives*. Oxford & New York, NY: Oxford University Press, 195–226.
- Koller, V., Davidson, P. 2008. Social Exclusion as Conceptual and Grammatical Metaphor: a Cross Genre Study of British Policy-making. *Discourse & Society* 19 (3): 307–331. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0957926508088963> [cit. 29. 5. 2022].
- Kostka, J. 2019. *Financing Roma Inclusion with European Structural Funds: Why Good Intentions Fail*. London: Routledge.
- Kreß, B. 2010. *Kooperation und Konflikt. Äußerungsstrukturen in Konflikten und Konfliktlösungen auf der Grundlage russischer und tschechischer literarischer Texte*. München: Otto Sagner.
- Kubát, M., Mejstřík, M., Kocian, J. (eds.). 2016. *Populismus v časech krize*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Kupka, P., Walach, V., Brendzová, A. 2021. The Poverty Business: Landlords, Illicit Practices and Reproduction of Disadvantaged Neighbourhoods in Czechia. *Trends in Organized Crime* 24 (2): 227–245. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12117-020-09402-x> [cit. 29. 5. 2022].
- Lacan, J. 1997. *Das Seminar, Buch III (1955–1956): Die Psychosen*. Weinheim & Berlin: Quadriga Verlag.
- Latour, B. 2006 [1991]. *Nous n'avons jamais été modernes. Essai d'anthropologie symétrique*. Paris: La Découverte.
- Levitas, R. 2005. *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. New York: Palgrave Macmillan.
- Markus, T. A., Cameron, D. 2002. *The Words Between the Spaces: Buildings and Language*. London & New York, NY: Routledge.

- Marston, G. 2008. A War on the Poor: Constructing Welfare and Work in the Twenty-first Century. *Critical Discourse Studies* 5 (4): 359–370. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/17405900802405312> [cit. 29. 5. 2022].
- Martínez Navarro, E. 2002. Glosario para una sociedad intercultural. In: Conill, J. (ed.). *Aporofobia*. Valencia: Bancaja, 17–23.
- Milani, T., Levon, E. 2016. Sexing Diversity: Linguistic Landscapes of Homonationalism. *Language & Communication* 11 (51): 69–86. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.langcom.2016.07.002> [cit. 29. 5. 2022].
- Millar, R. M. 2005. *Language, Nation and Power: An Introduction*. Houndsmill et al.: Palgrave.
- Mirescu, G. 2011. Introduction. In: Mirescu, G. (ed.). *Social Inclusion and Cultural Identity of Roma Communities in South-Eastern Europe*. Bern: Swiss Peace Foundation, 5–10. Dostupné z: https://www.files.ethz.ch/isn/128545/WP1_2011.pdf [cit. 1. 12. 2024].
- Peirce, Ch. S. 1992a [1894]. What is a sign? In: Peirce, Ch. S. (ed.). *The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings*. Bloomington & Indianapolis IN: Indiana University Press, 4–10.
- Peirce, Ch. S. 1992b [1906–1908]. Excerpts from Letters to Lady Welby. In: Peirce, Ch. S. (ed.). *The Essential Peirce: Selected Philosophical writings*. Bloomington & Indianapolis, IN: Indiana University Press, 477–491.
- Rabinowitz, B. 2022. Defensive Nationalism: Where Populism Meets Nationalism. *Nationalism and Ethnic Politics* 28 (2): 143–164. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/13537113.2022.2031689> [cit. 29. 5. 2022].
- Reisigl, M., Wodak, R. 2001. *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge.
- Růžička, M. 2006. Geografie sociální exkluze. *Sociální studia* 3 (2): 117–132. Dostupné z: <https://doi.org/10.5817/SOC2006-2-117>. [cit. 29. 5. 2022].
- Said, E. W. 1979. *Orientalism*. New York, NY: Vintage.
- Schiffirin, D. 1984. Jewish Argument as Sociability. *Language in Society* 13 (3): 311–335.
- Schwarz-Friesel, Monika. 2013. *Sprache und Emotion* (UTB). 2., überarb. Aufl. Tübingen: Francke.
- Scott, M. B., Lyman, S. M. 1968. Accounts. *American Sociological Review* 33 (1): 46–62.
- Slaby, J., von Scheve, Ch. 2019. *Affective Societies: Key Concepts*. London & New York, NY: Taylor & Francis Ltd.
- Spitzmüller, J., Flubacher, M. Ch., Bendl, Ch. 2017. Soziale Positionierung: Praxis und Praktik: Einführung in das Themenheft. *Wiener Linguistische Gazette (WLG)* 18: 1–18. Dostupné z: https://wlg.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/p_wlg/812017/spitzmueller-flubacher-bendl-einf.pdf [cit. 22. 6. 2021].
- Squires, P. 2017. Community Safety and Crime Prevention: A Critical Reassessment. In: Tilley, N., Sidebottom, A. (eds.). *Handbook of Community Safety and Crime Prevention*. Abington: Routledge, 32–53.

- Thurlow, C. 2019. Semiotic creativities in and with space: Binaries and boundaries, beware! *International journal of multilingualism* 16 (4): 593–593.
- Tóth, J. 2010. *The Incomprehensible Flow of Roma Asylum-Seekers from the Czech Republic and Hungary to Canada*. Brussels: Center For European Policy Studies. Dostupné z: https://aeci.pitt.edu/15124/1/EU-Canada_paperToth_final.pdf [cit. 27. 5. 2021].
- Touraine, A. 1991. Face à l'exclusion. *Esprit* 169 (2): 7–13. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/24275018> [cit. 24. 7. 2022].
- Trlifajová, L., Pospíšil, F. 2023. Sekuritizace zespodu: Jak politiky nulové tolerance utvářely český sociální systém. *Romano džaniben* 30 (2): 15–40. Dostupné z: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10461869> [cit. 29. 5. 2022].
- Ulrich, J. J. 2024. *Dialogic-affective Entanglements in Contexts of Social Exclusion and Poverty: An Ethnography of a Local Housing Discourse*. Wien: Dissertation Universität Wien.
- van Dijk, A. 1984. *Prejudice and Discourse: An Analysis of Ethnic Prejudice in Cognition and Conversation*. Amsterdam & Philadelphia, PA: Benjamins.
- von Scheve, Ch. 2009. *Emotionen und soziale Strukturen: Die affektiven Grundlagen sozialer Ordnung*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Vašat, J. 2021. Přístupy využívané v sociální práci v sociálně vyloučených lokalitách. *Sociální práce/Sociálna práca* 21 (3): 36–52.
- Vološinov, V. N. 1973. *Marxism and the Philosophy of Language*. New York, NY & London. Seminar Press.
- Vološinov, V. N. 1976. *Freudianism: A Marxist Critique*. New York, NY et al.: Academic Press.
- Wacquant, L. 2009. *Prisons of Poverty*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Wetherell, M. 2013. Affect and Discourse: What's the Problem? From Affect as Excess to Affective/Discursive Practice. *Subjectivity* 6 (4): 349–368. Dostupné z: <https://doi.org/10.1057/sub.2013.13> [cit. 29. 5. 2022].
- Wierzbicka, A. 2009. Language and Metalanguage: Key Issues in Emotion Research. *Emotion Review* 1 (1): 3–14.
- Wirth, L. 1945. The Problem of Minority Groups. In: Linton, R. (ed.). *The Science of Man in the World Crisis*. New York, NY: Colombia University Press, 347–372.
- Wodak, R. 2009. *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Wodak, R., Cillia, R. De, Reisigl, M., Liebhart, K., Kargl, M., Hofstätter, K. 1998. *Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Young, D. 1932. *American Minority Peoples: A Study in Racial and Cultural Conflicts in the United States*. New York, NY: Harper & Brothers.